

Evaluatierapportproject
Weerbaar Oost/Netwerken tegen radicalisering
Stadsdeel Oost/Watergraafsmeer

Floris Vermeulen & Niels Kooiman
3 augustus 2009

Inhoudsopgave

INLEIDING.....	3
DE CONTEXT: AMSTERDAM OOST/WATERGRAAFSMEER IN CIJFERS.....	5
PROCESSEN VAN RADICALISERING. ONDERZOEK NAAR DE REDENEN WAAROM MENSEN RADICALISEREN ALS BASIS VOOR BELEID, AANPAK EN PROJECTEN	7
HET BELEID VAN DE GEMEENTE AMSTERDAM TEN AANZIEN VAN RADICALISME.....	11
HET PROJECT WEERBAAR OOST /NETWERKEN TEGEN RADICALISERING	12
VISIE VAN HET PROJECT.....	12
BESCHRIJVING EN EVALUATIE PROJECT WEERBAAR OOST	14
ACTIVITEITEN TOT EN MET JUNI 2009	15
TRAINING TURKSE JONGEREN	20
TRAINING JONGERENWERKERS.....	20
DISCUSSIEWEEKEND	20
SAMENVATTING VOORLOPIGE RESULTATEN/BEREIK VAN DE ACTIVITEITEN BIJ DE DOELGROEPEN EN SAMENWERKINGSPARTNERS	21
<i>Jongeren</i>	22
<i>Ouders</i>	22
<i>Moskeebestuurders en imams</i>	23
<i>Jongeren(opbouw)werkers</i>	23
<i>Directeuren en docenten van onderwijsinstellingen</i>	24
BESCHRIJVING EN EVALUATIE VAN DE BELANGRIJKSTE RESULTATEN VAN HET PROJECT	25
PREVENTIEVE AANPAK EN SAMENWERKING MET MIGRANTENORGANISATIES.....	25
BEKENDHEID VAN HET PROJECT IN OOST.....	27
SPEERPUNTEN VAN PROJECT.....	28
OVERIGE SUCCESFACTOREN VAN HET PROJECT STADSDEEL BREED	30
SAMENVATTING BELANGRIJKSTE AANBEVELINGEN.....	32
APPENDIX UITGEBREIDE BESCHRIJVING TWEE ACTIVITEITEN VAN HET PROJECT <i>WEERBAAR OOST</i>.....	32
TRAINING JONGERENWERKERS.....	34
DISCUSSIEWEEKEND WEERBAAR OOST	37
LITERATUUR	40

Inleiding

Dit rapport is geschreven in opdracht van het stadsdeel Oost/Watergraafsmeer en heeft als doel inzicht te bieden in de uitgangspunten, activiteiten en voorlopige resultaten van het project *Weerbaar Oost/Netwerken tegen radicalisering*.

Deze evaluatie is voornamelijk gebaseerd op interviews, observaties en documentanalyse. We hebben zowel gesproken met de coördinator van het project, professionals in de wijk die niet betrokken waren bij project, bestuursleden van maatschappelijke organisaties en met deelnemers van het project. Het betreft hier een tussentijdse evaluatie, aangezien het project op dit moment nog in volle gang is. Deze evaluatie is bovendien ongewoon te noemen omdat tijdens het project beleid gelijktijdig gemaakt en ontwikkeld werd. Men kon ook niet terug vallen op vertrouwde maatregelen, aangezien het merendeel van de activiteiten nieuw zijn (zie ook evaluatierapport COT (2009) over Slotervaart met dezelfde observatie). Een belangrijke consequentie hiervan is dat het niet mogelijk is een zogenaamde ‘harde evaluatie’, met specifieke aandacht voor de behaalde resultaten in relatie tot de beoogde doelen per maatregel, toe te passen. Voor Slotervaart heeft het COT daarom besloten zich met name te richten op de zoektocht van het stadsdeel en haar partners naar het juiste beleid en de meest effectieve aanpak.

Wij hebben in dit rapport eenzelfde soort aanpak gekozen, met een iets andere insteek. We richten ons namelijk niet op de gehele aanpak in het stadsdeel maar op een specifiek project. We bekijken in eerste instantie in hoeverre de activiteiten van het project een directe link hebben met de beginselen van het Amsterdamse radicalismebeleid en het daarachterliggende onderzoek. Met andere woorden: komen de activiteiten van het project overeen met de aanbevelingen zoals gedaan door onderzoekers ten aanzien van preventief beleid? Verder zijn we geïnteresseerd in de visie en aanpak van het project ten aanzien van de islamitische jongeren in de buurt en de islamitische organisaties in het stadsdeel. Zoals duidelijk zal worden in het rapport kenmerkt het project *Weerbaar Oost/ Netwerken tegen radicalisering* zich door een informele, omzichtige en intensieve werkwijze, waarbij de projectleider veel tijd en energie investeert in het winnen van het vertrouwen van de doelgroep, de gemeenschappen waartoe zij behoren en andere relevante partners in het veld, met name religieuze organisaties. Er zal gekeken worden in hoeverre die samenwerking tot stand is gekomen en wij zullen een inschatting maken van de waarde van deze aanpak en de resultaten, mede aan de hand van interviews met andere partijen in het stadsdeel (professionals, bestuursleden, medewerkers stadsdeel). Tenslotte zullen we kijken naar het bereik van het project onder de belangrijkste doelgroep, de bekendheid van het project en de resultaten ten aanzien van andere speerpunten van het project. Waar mogelijk zullen we de sterke en minder sterke elementen van het project proberen aan te geven. Het

rapport sluit af met een gedetailleerde beschrijving van twee van de onderzochte activiteiten.

De context: Amsterdam Oost/Watergraafsmeer in cijfers

Het project ter preventie van radicalisering is gericht op moslimjongeren. Daarom is het van belang te weten om hoeveel moslimjongeren het gaat in Oost/Watergraafsmeer. Het aantal jongeren is duidelijk vast te stellen, het aantal moslims niet. We kijken daarom ook kort naar de het aantal personen van Turkse en Marokkaanse afkomst. Het merendeel van de moslims in Amsterdam is van Turkse of Marokkaanse afkomst.

In het stadsdeel Oost/Watergraafsmeer woonden in 2008 ruim 59.000 mensen. Ruim 9.000 van hen zijn jongeren binnen de leeftijdsgroep van 13 tot 24 jaar. Dat is bijna 16 procent. Vergeleken met het stadsgemiddelde (14,5 procent) wonen er in stadsdeel Oost/Watergraafsmeer veel jongeren.

Er woonden op 1 januari 2007 bijna 3.000 Turken en ongeveer 5.500 Marokkanen in Oost/Watergraafsmeer. Dat betekent dat bijna 5 procent van de bevolking van Oost/Watergraafsmeer van Turkse afkomst is en bijna 10 procent van Marokkaanse. Het aandeel Turken ligt daarmee ongeveer op het stadsgemiddelde. Het aandeel Marokkanen in Oost/Watergraafsmeer ligt een procent hoger dan gemiddeld in Amsterdam als geheel.

Het politieke vertrouwen en de politieke participatie wijken onder burgers woonachtig in Oost/Watergraafsmeer nauwelijks af van het Amsterdamse gemiddelde. Wel is de interesse in gemeentepolitiek in Oost/Watergraafsmeer de laatste jaren gestegen, vooral ook onder Marokkaanse Amsterdammers. De verbondenheid met de buurt is in het algemeen in Oost/Watergraafsmeer hoger dan gemiddeld in Amsterdam. Wel valt op dat niet-westerse allochtonen en jongeren zich gemiddeld duidelijk minder thuis voelen in het stadsdeel dan overige Amsterdammers. Onder Turken en Marokkanen is de verbondenheid met de eigen etnische groep aanzienlijk groter dan onder andere Amsterdammers. De mate van sociaal isolement is in Oost/Watergraafsmeer vrijwel gelijk aan het stadsgemiddelde (Burgermonitor, 2007).

Daarnaast is het opvallend en van belang dat Amsterdammers in het algemeen een aanmerkelijk negatiever beeld hebben van Marokkaanse Amsterdammers en van moslims dan van andere bevolkingsgroepen. Dit verschil tussen perceptie en werkelijkheid kan van belang zijn in debatten over discriminatie, sociale cohesie en potentieel radicalisme. Mensen die activiteiten met allochtonen ondernemen zijn gemiddeld positiever over allochtonen dan mensen die dit niet doen. Aan de andere kant voelde ruim een kwart van de Amsterdammers zich in 2007 wel eens gediscrimineerd.

De veiligheidsbeleving is in Oost/Watergraafsmeer slecht: 33% van de bevolking voelt zich wel eens onveilig tegenover een gemiddelde van 27% voor de stad. Oost/Watergraafsmeer behoort in 2007 tot de stadsdelen met het

hoogste gevoel voor onveiligheid. Het rapportcijfer dat bewoners van Oost/Watergraafsmeer geven voor de buurtveiligheid is 6.6. Dat is lager dan het stadsgemiddelde van 7, maar hoger dan de scores van de drie meest westelijke stadsdelen. Het percentage dat zich wel eens onveilig voelt ligt op 32, waar het stadsgemiddelde 28 is. Van de inwoners van Oost/Watergraafsmeer geeft 19% aan vaak bepaalde plekken te vermijden. Voor Amsterdam als geheel is dit percentage 16%.

Processen van radicalisering. Onderzoek naar de redenen waarom mensen radicaliseren als basis voor beleid, aanpak en projecten

Het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES) heeft in 2006 twee studies verricht die mede de basis vormen voor het beleid van de gemeente Amsterdam ten aanzien van het bestrijden en voorkomen van radicalisme. We zullen kort de belangrijkste resultaten en de daaruit voortvloeiende beleidsaanbevelingen bespreken. Dit geeft ons de mogelijkheid de speerpunten van het Amsterdamse radicalismebeleid beter te begrijpen en te onderzoeken in hoeverre de activiteiten van het project *Weerbaar Oost* overeenkomen met de aanbevelingen van het onderzoek en de speerpunten van het Amsterdamse beleid.

Radicalisering bestaat volgens Buijs et al. (2006) uit een religieuze, een politieke en een sociale dimensie. De religieuze dimensie bestaat uit een veelal orthodoxe geloofsinvulling, die vervolgens als de ultieme waarheid wordt verheven boven andere geloven. De legitimiteit van het politieke systeem wordt in naam van God ter discussie gesteld. De politieke dimensie heeft betrekking op de beoordeling van het politieke systeem uit een set van opvattingen. Hiermee kan de chaos in de wereld worden beschreven. Er wordt een duidelijk dualisme van goed en kwaad geformuleerd, evenals een notie van superioriteit ten opzichte van buitenstaanders.

De sociale dimensie verwijst naar het feit dat vrijwel niemand alleen radicaliseert. Het gaat om jongeren die ten gevolge van ingewikkelde identiteitsproblematiek en de generatiekloof behoefte hebben aan bevestiging [waarvan?] en aan een sociale omgeving waarin ze een eigen identiteit kunnen ontwikkelen. Voor deze jongeren hebben familiebanden aan betekenis ingeboet en zij zoeken nu deze geborgenheid bij hun “broeders” en “zusters” binnen de radicaliserende groep.

Iedere radicaal heeft alle drie deze dimensies in zich, maar in verschillende mate. De één concentreert zich bijvoorbeeld sterker op het geloof, terwijl de ander vooral op zoek is naar geborgenheid. Dit betekent dat radicaliserende jongeren onderling erg kunnen verschillen.

Jongeren gaan in hun pubertijd vaak op zoek naar antwoorden op vragen als “wie ben ik?” en “wat is de zin van het leven?” Marokkaanse jongeren vullen deze zoektocht over het algemeen religieus in en gaan op zoek naar een bevredigende invulling van hun geloof. Voor sommige jongeren is deze zoektocht acuter dan voor anderen, omdat zij een sterke existentiële twijfel ervaren of omdat zij door een bepaalde gebeurtenis in hun leven het gevoel hebben op een breukpunt te staan. Vooral jongeren die existentiële twijfel ervaren zijn gevoelig voor een radicale invulling van de islam. Een dergelijk

strikte invulling biedt hen immers het duidelijke, ingeperkte kader waar zij naar op zoek zijn.

Als het gaat om de politieke dimensie is het belangrijk dat veel islamitische jongeren zich buitengesloten en gediscrimineerd voelen in de Nederlandse samenleving. Zeker hoogopgeleide jongeren ervaren relatieve deprivatie. Zij hebben het gevoel keihard hun best te doen, maar toch minder te bereiken dan hun autochtone leeftijdsgenoten. Dit gevoel kan tot uiting komen als zij het idee hebben dat ze minder snel een stage of baan kunnen krijgen. Daarnaast ervaren veel jongeren een grote solidariteit met “onderdrukte broeders” in de rest van de wereld. Zij leven met hen mee en dit versterkt onder hen het beeld dat moslims overal ter wereld onderdrukt worden. Met betrekking tot de sociale dimensie van radicalisering is het belangrijk dat jongeren worstelen met hun hybride identiteit en het onbegrip daarvoor uit hun omgeving. Zij voelen zich onbegrepen door de Nederlandse samenleving en door hun ouders van de eerste generatie. Daardoor hebben zij gevoelens van ontworteling. Ze zijn niet echt Marokkaans, maar ook niet Nederlands. Ze hebben een sterke behoefte aan binding en willen ergens bijhoren.

Vervolgens kunnen deze individuele omstandigheden een verklaring bieden voor de corresponderende beweegredenen om te radicaliseren. Voor degenen die existentiële twijfel ervaren of het gevoel hebben op een breekpunt in het leven te staan leidt een behoefte aan zingeving tot radicalisering, waarbij zeker in het begin de nadruk ligt op de religieuze dimensie ligt. Degenen die het idee hebben dat zij en/of de moslimgemeenschap onrechtvaardig behandeld worden radicaliseren als reactie op ervaren onrecht, waarbij de nadruk in eerste instantie ligt op de politieke dimensie. Ten slotte kan ontworteling leiden tot radicalisering, waarbij de sociale dimensie een belangrijke rol speelt. Zij zijn immers op zoek naar binding.

Deze kenmerken van het radicaliseringproces zouden kunnen dienen als aanknopingspunten voor het beleid tegen radicalisme en radicalisering. Het onderzoek wijst namelijk uit dat jongeren kunnen radicaliseren als gevolg van een behoefte aan zingeving, als reactie op ervaren onrecht en omdat zij op zoek zijn naar binding. Het preventieve beleid zou daar op in kunnen spelen door jongeren te helpen bij hun zoektocht naar zingeving, door onrecht ten opzichte van moslimjongeren tegen te gaan en door hun binding met de maatschappij en met hun ouders te vergoten.

Op lokaal niveau deden Slootman en Tillie (2007) onderzoek naar radicaliseringprocessen onder Amsterdamse moslims. Zij richten zich vooral op de fase voor radicalisering, namelijk welke opvattingen en denkbeelden jongeren ontvankelijk kunnen maken voor radicalisering. Op grond van de gegevens uit de Amsterdamse burgermonitor 2005 bleek dat er twee centrale aangrijpingspunten zijn, welke men moet combineren om ontvankelijk te zijn

voor radicalisering: een orthodoxe geloofsinvulling en het idee dat onrechtvaardig met moslims wordt omgegaan en dat de islam daardoor bedreigd wordt. Wat betreft de drie dimensies die Buijs et al onderscheiden op basis van kwalitatief onderzoek, wordt hier dus kwantitatief bewijs gevonden voor het bestaan van de religieuze en politieke dimensies van radicalisering. Vaak combineren zij deze denkbeelden ook met een wantrouwen ten aanzien van de lokale politiek, een dichotoom wereldbeeld (“wij” tegenover “zij”) en met een voorstelling van een realiseerbare ideale samenleving. Hierbij moet benadrukt worden dat orthodoxie en het idee dat moslims en de islam bedreigd worden onafhankelijk van elkaar zijn. Het is belangrijk om dus te erkennen dat orthodoxie niet per definitie tot radicalisering leidt. Een van de beleidsaanbevelingen is dan ook om meer ontspannen met orthodoxe geloofsinvullingen om te gaan.

Op grond van de resultaten van het onderzoek doen Slotman en Tillie elf beleidsaanbevelingen die zich richten op het voorkomen van radicalisering en de omgang met radicale jongeren. De preventieve beleidsaanbevelingen zijn onder te brengen in drie hoofdthema's:

- vergroting van het maatschappelijk vertrouwen,
- vergroting van het politieke vertrouwen
- vergroting van de religieuze weerbaarheid.

Vergroting van maatschappelijk vertrouwen

- Bestrijd dichotome wereldbeelden, zoals gelovig versus ongelovig, allochtoon versus autochtoon, et cetera. Een dichotoom wereldbeeld blijkt een belangrijke rol te spelen bij mensen die radicaliseren omdat radicale denkbeelden hierbij gemakkelijk aan kunnen haken.
- Het is belangrijk dat mensen minder het gevoel hebben dat de islam een politiek strijdpunt is en dat mensen minder negatief zijn over hoe er over de islam gedacht en gesproken wordt. Negatieve bejegening van de islam op een generaliserende manier leidt tot gevoelens van onrecht die een sterke rol spelen bij mensen die radicaliseren.
- Zorg ervoor dat minder mensen het idee hebben dat er gediscrimineerd wordt, enerzijds door daadwerkelijke discriminatie aan te pakken en anderzijds door het verminderen van het slachtoffergevoel onder Amsterdamse moslims.
- Bestrijd sociaal isolement en stimuleer dat meer mensen tevreden zijn over hun sociale relaties. Mensen die het gevoel hebben dat er niemand voor ze is en mensen die weinig te verliezen hebben,

zullen eerder radicaliseren dan mensen met gewaardeerde sociale contacten.

Vergroting van politieke vertrouwen.

- Het is belangrijk dat het vertrouwen in de politiek toeneemt en dat het politiek zelfvertrouwen toeneemt, dus het gevoel dat je zelf verschil kunt maken en dat er door de politiek naar je geluisterd wordt.
- Versterk het maatschappelijk middenveld. Er zijn aanwijzingen dat een sterk maatschappelijk middenveld radicalisering tegengaat. Organisaties, en met name organisaties die veel verbindingen hebben met andere organisaties, spelen een belangrijke rol in de verspreiding van politiek en maatschappelijk vertrouwen.

Vergroting van religieuze weerbaarheid.

- Zorg dat de diversiteit van de islam zichtbaarder wordt. Het orthodoxe vertoog is zeer toegankelijk. Het wordt veelvuldig aangeboden op internet en in vergelijking met meer liberale of pragmatische vertogen is het gemakkelijk uit te leggen.
- Ga meer ontspannen om met orthodoxe geloofsinvullingen: orthodoxie leidt niet automatisch tot politieke onvrede (en tot radicalisering) en andersom.
- Uit het veldwerk blijkt dat radicalisering een sociaal gebeuren is. Dit betekent dat het van belang is om alles op alles te zetten om het contact met radicale jongeren niet te af te breken. Het isolement van de groep kan maken dat men de grens tussen radicalisme en extremisme overschrijdt.
- Ondersteun moskeeën in de omgang met radicaliserende jongeren.
- Docenten en moskeebesturen moeten worden toegerust radicalisering te herkennen en ze moeten leren hoe ermee om te gaan zodat jongeren zo min mogelijk afgestoten worden.

Het beleid van de gemeente Amsterdam ten aanzien van radicalisme

Het beleid van de gemeente Amsterdam deelt voor een groot deel de analyses en aanbevelingen van bovenstaande studies. De meeste aanbevelingen vinden we dan ook terug in het beleid en in de projecten die zijn gestart om radicalisme te voorkomen. Voordat we het project *Weerbaar Oost* verder beschrijven en evalueren zullen we kort nog enkele hoofdpunten van het Amsterdamse beleid op een rijtje zetten.

De aanpak in Amsterdam is breed en kent een drie-sporenbeleid (Gemeente Amsterdam 2007). De eerste doelstelling is het verkleinen van de voedingsbodem voor radicalisering, onder andere door het aanpakken van discriminatie en het investeren in interculturele contacten. Het tweede spoor bestaat uit het vergroten van de weerbaarheid onder islamitische burgers. Dit wordt onder meer bevorderd door het verzorgen van weerbaarheidstrainingen voor moslimjongeren en vrouwen. Tenslotte beoogt het beleid verdere radicalisering van radicaliserende jongeren tegen te gaan, het daadwerkelijke de-radicaliserings beleid. Dit probeert men te bereiken door het ontwikkelen en waar nodig inzetten van gerichte interventies in reactie op geconstateerde radicalisering, eventueel in samenwerking met anderen. Hier geldt duidelijk een repressieve aanpak voor extremisten waarvan het vermoeden bestaat dat zij geweld willen gebruiken om hun ideologische doelen te realiseren. De eerste twee sporen kennen een meer preventieve aanpak.

Verder staat de gemeente een beleid voor waarbij moskeeën worden ondersteund bij de aanpak van radicalisering. Voor moskeeën is onder andere een essentiële rol weggelegd als het gaat om het zichtbaar maken van de diversiteit van de islam en het insluiten van jongeren die dreigen te radicaliseren.

Het project Weerbaar Oost /Netwerken tegen radicalisering

In juni 2007 hebben de Centrale Stad en de stadsdelen de noodzaak onderschreven om radicalisering in de praktijk aan te pakken en dat alle stadsdelen dit onderwerp in hun eigen stadsdeel zouden moeten agenderen. Deze aanpak moest zoveel mogelijk aansluiten op het bestaande (jeugd)beleid en het bestaande instrumentarium. De stadsdelen konden tot op zekere hoogte zelf bepalen op welke manier zij aan de slag gingen met radicalisering. Stadsdeel Oost/Watergraafsmeer behoort tot de vier stadsdelen die het verst zijn in het opzetten van lokaal beleid tegen radicalisering en waar ook de uitvoering al loopt. Deze is in februari 2008 van start gegaan. Deze vier stadsdelen werken met een preventieve aanpak van radicalisering. Dat stadsdeel Oost/Watergraafsmeer relatief ver is in de ontwikkeling van lokaal beleid ter preventie van radicalisering van moslimjongeren is volgens betrokkenen ook goed, zeker ook gezien de sociaaldemografische kenmerken van dit stadsdeel. Binnen de geschetste sociale context heeft stadsdeel Oost/Watergraafsmeer zich ten doel gesteld om islamitische radicalisering zoveel mogelijk te voorkomen door een brede, preventieve aanpak. Ten behoeve daarvan wil het stadsdeel radicalisering vroegtijdig signaleren en terugdringen met gerichte interventies. De uitvoerders van het project willen in aanvulling hierop voorkomen dat jongeren met hun rug naar de samenleving en de Nederlandse rechtsorde komen te staan en zich hiertegen gaan afzetten.

Radicalisering wordt hierbij gedefinieerd als een proces van toenemend radicaal gedachtegoed bij een persoon waarbij de bereidheid groeit om zelf diep ingrijpende veranderingen van de samenleving en de democratische rechtsorde (op ondemocratische wijze) na te streven en/of te ondersteunen, dan wel anderen daartoe aan te zetten.

Er worden in het project *Weerbaar Oost* drie doelgroepen onderscheiden: ten eerste de moslimjongeren zelf, ten tweede hun ouders, moskeebesturen en imams en ten derde buurtbewoners, instellingen, politie, onderwijs en de lokale overheid. Met andere woorden, niet alleen de moslimjongeren zelf zijn de doelgroep, maar ook de sociale context waarbinnen zij opgroeien.

Stadsdeel Oost/Watergraafsmeer heeft ervoor gekozen om te werken met een externe projectleider. Er wordt een brede benadering gehanteerd waarbij ook veel aandacht wordt besteed aan verwante thema's als discriminatie, polarisatie en uitsluiting.

Visie van het project

Het project *Weerbaar Oost/ Netwerken tegen radicalisering* heeft een aanpak die specifiek is voor de aanpak in Oost/Watergraafsmeer. Ten eerste is de aanpak

breed georiënteerd. Het hoofddoel van het project is weliswaar het voorkomen van radicalisering van moslimjongeren, maar daarnaast wordt aandacht geschonken aan verwante thema's als polarisatie, uitsluiting en discriminatie. In de activiteiten die in het kader van het project zijn georganiseerd komen deze verwante thema's dan ook uitgebreid aan bod.

Een tweede kenmerk van de aanpak ter preventie van radicalisering in Oost/Watergraafsmeer is de geringe ruchtbaarheid die aan het project wordt gegeven. De projectleider is ervan overtuigd dat je met een gevoelig thema als islamitisch radicalisme meer bereikt als je er niet te veel ruchtbaarheid aan geeft. Daar is bewust voor gekozen om op die manier rustig in een paar moskeeën aan de slag te kunnen gaan zonder dat daar meteen een heftige reactie op volgt. Deze heftige reactie zou ervoor kunnen zorgen dat men zich weer terugtrekt. Het thema radicalisering wordt in het project namelijk via een omweg benaderd. De gevoeligheid van het thema radicalisering maakt dat het niet goed is om meteen met de deur in huis te vallen. De projectcoördinator prefereert een andere invalshoek; eerst beginnen met een aanverwant thema dat de jongeren echt interesseert om zodoende vertrouwen te winnen en via een omweg alsnog over radicalisering komen te spreken.

Een derde kenmerk van de aanpak in Oost/Watergraafsmeer is dat men sterk inzet op samenwerking met de gemeenschappen zelf. Hierbij spelen de moskeeën een cruciale rol. Men gaat er vanuit dat belangrijke kennis en vaardigheden die nodig zijn om radicalisme te bestrijden aanwezig zijn binnen de gemeenschappen. Religieuze kennis is vanzelfsprekend aanwezig bij de bestaande moskeeën. De projectcoördinator heeft een benadering gekozen waarbij veel tijd en energie wordt geïnvesteerd in de Turkse en Marokkaanse gemeenschappen in Oost om zo te achterhalen wat de problemen zijn, wat de men wil en kan doen om radicalisering tegen te gaan. Hij merkt dat deze benadering effect begint te sorteren omdat er binnen de gemeenschappen steeds meer en opener gesproken wordt over thema's als radicalisering, beeldvorming van islam in de media en verschillende religieuze zaken. Voor dit project is ingezet op samenwerking met de moskeeën Al Kabir, Yeni Cami, Eyüp Sultan, Al Fath en Al Karama. Ook zet projectleider sterk in op het versterken van de kennispositie van het netwerk. Hij ziet het opzetten en uitbreiden van een kennisnetwerk in Oost/Watergraafsmeer zelfs als zijn belangrijkste opdracht. Een sterk netwerk met veel religieuze kennis en aanzien is nodig om jongeren te betrekken bij de activiteiten om radicalisering tegen te gaan. Reguliere welzijnsinstellingen missen deze kennis vaak en zouden gebruik kunnen maken van het religieuze netwerk in Oost. Problemen met radicalisme zijn immers voor een deel onlosmakelijk verbonden met religieuze thema's. Thema's die de jongeren bezig houden en waarover ze vragen hebben. Op het moment dat religie geen deel uitmaakt van het netwerk zal een groot deel van de jongeren niet bereikt worden en blijven de problemen rond radicalisme onzichtbaar voor de buitenwereld.

Beschrijving en evaluatie project Weerbaar Oost

In de komende beschrijving en evaluatie van het project *Weerbaar Oost* zijn een aantal zaken waar we speciaal op zullen letten. Ten eerste kijken we naar de verschillende activiteiten die stonden gepland. We zullen hierbij aangeven welke activiteiten ook daadwerkelijk zijn uitgevoerd en hoeveel bijeenkomsten en deelnemers er bij de verschillende activiteiten betrokken zijn geweest. Deze informatie is deels afkomstig van de projectcoördinator en deels afkomstig van eigen waarneming bij een aantal bijeenkomsten. Vervolgens zullen we bekijken in hoeverre deze activiteiten en bijeenkomsten in de lijn liggen van het Amsterdamse beleid ten aanzien van radicalisme en de studies die deels ten grondslag liggen aan dat beleid. In deze paragraaf zullen we aan de hand van interviews met mensen buiten het project (professionals, bestuursleden organisaties en leidinggevendende andere instellingen zoals basisscholen en welzijnsinstellingen) ook een impressie geven van de situatie waar islamitische jongeren in Oost zich bevinden: met wat voor soort vragen lopen zij rond, waar hebben zij volgens deze mensen behoefte aan? En in hoeverre voorziet het project *Weerbaar Oost* in een behoefte van deze jongeren?

Hierna volgt een korte beschrijving en evaluatie van enkele activiteiten en bijeenkomsten die wij hebben bezocht in het kader van onze opdracht van het stadsdeel.

Vervolgens zullen we het project aan de hand van een aantal kerntaken verder beschrijven en evalueren:

- resultaten en bereik vooraf vastgestelde doelgroepen
- preventieve aanpak en inzet zelforganisaties
- bekendheid in Oost
- speerpunten van het project
- overige (succes)factoren project op stadsdeelniveau

Activiteiten tot en met juni 2009

In de onderstaande tabel staan de belangrijkste activiteiten die in het kader van het project tot en met april 2009 zijn georganiseerd.

1. Cursus maatschappelijke oriëntatie en participatie voor moskeebestuurders en imams	Uitgevoerd volgens planning
Deelnemers: ongeveer 20 (4 bijeenkomsten)	
2. Leesgroep jongeren	Uitgevoerd volgens planning
Deelnemers: 8-12 per bijeenkomst (8 bijeenkomsten)	
3. Groepsgesprekken en debatten met jongeren	Uitgevoerd volgens planning
Deelnemers: 5-20 per bijeenkomst (10 bijeenkomsten)	
4. Voorlichtingsbijeenkomsten voor ouders	Gedeeltelijk uitgevoerd (2 van de 4 geplande bijeenkomsten)
Deelnemers: ongeveer 50 (2 bijeenkomsten)	
5. Debatten met een breed publiek en politiek	Gedeeltelijk uitgevoerd (1 debat in februari 2009 en 1 in juni 2009)
Deelnemers: 200	
6. Trainingen voor jongerenwerkers en straathoekwerkers	Uitgevoerd volgens planning
Deelnemers: 15-20 per bijeenkomst (4 bijeenkomsten)	
7. Voorlichting/training contactvaders (buurtvaders)	Uitgevoerd volgens planning
Deelnemers: 15-20 per bijeenkomst (2 bijeenkomsten)	
8. Discussie- en trainingsweekend met jongeren	Uitgevoerd volgens planning
Deelnemers: 15 (1 weekend)	
9. Afstemming activiteiten 12 + (directeuren VO)	Afstemming is uitgevoerd
10. Afstemming activiteiten 12 - (directeuren BO)	Afstemming is uitgevoerd
11. Overlegvormen (netwerkoverleg, vertrouwenspersonen, stuurgroep, stadsdeel, etc.)	Uitgevoerd volgens planning
12. Website(s)/weblog/cyberimam	Niet uitgevoerd

Dit overzicht illustreert ten eerste de grote verscheidenheid aan activiteiten die in het kader van dit project zijn georganiseerd. De aanbeveling van het eerder besproken IMES-onderzoek alsmede de speerpunten van het Amsterdamse beleid komen vrijwel allemaal terug in de activiteiten (zoals het vergroten van maatschappelijk en politiek (zelf)vertrouwen onder moslimjongeren, het vergroten van kennis omtrent islam/radicalisme bij professionals en moskeebesturen, het vergroten van religieuze weerbaarheid/kennis islamitische jongeren). Voor zover wij dat kunnen inschatten werden het overgrote deel van de activiteiten door de deelnemers als (zeer) nuttig ervaren. Er bleek onder de verschillende doelgroepen met name veel behoefte te zijn aan kennis omtrent islam en radicalisme en het leren omgaan en signaleren van radicalisme. Wat verder opviel was de grote behoefte van islamitische jongeren voor allerlei activiteiten rondom religie en identiteitsvorming. Die activiteiten hadden bijvoorbeeld betrekking op het vergroten van de religieuze weerbaarheid door kennis op te doen van zelforganisatie en maatschappelijke participatie tot kennis opdoen/ discussies over van religieuze zaken. Daarnaast bleek er onder jongeren grote behoefte te zijn aan het bespreken van religieuze en maatschappelijke thema's waarmee men op andere plekken niet of slecht terecht kon. Deze thema's waren bijvoorbeeld gevoelens van uitsluiting door etnische of religieuze afkomst of internationale ontwikkelingen (in het Midden-Oosten bijvoorbeeld) die in hun ogen niet of partijdig werden besproken op scholen en/of buurthuizen.

Dat er in Oost onder islamitische jongeren grote behoefte bestaat om in eigen kring en onder begeleiding religieuze en maatschappelijke zaken te bespreken of bespreekbaar te maken werd in de interviews die we buiten het project om hebben gedaan vanuit verschillende kanten bevestigd. Zo vertelt een voorzitter van een Marokkaanse organisatie in Oost:

“Islamitische jongeren in Oost kunnen met bepaalde religieuze onderwerpen vrijwel nergens terecht. Wij bieden hen wel de ruimte om zaken te bespreken. Ze willen bij deze bijeenkomsten graag een deskundige uit eigen kring, die hen daarbij kan begeleiden.”

Hierbij blijken er verschillende behoeften te zijn bij jongens en meisjes:

“Wij hebben hier ook speciale bijeenkomsten voor islamitische meiden, die hebben specifieke vragen en willen ook specifieke antwoorden, die ze nergens anders kunnen krijgen. Vaak zijn het namelijk mannen die interpretaties geven [van religieuze teksten] die voor vrouwen nadelig kunnen zijn. Maar hier vragen ze zelf aan iemand om hen te begeleiden. Dat wordt dan van te voren voorbereid en men zoekt tijdens bijeenkomst bijvoorbeeld ook bepaalde zaken op in religieuze boeken.”

Een jongerenwerker in Oost merkt verder op dat er bij islamitische jongeren in de buurt een duidelijke relatie bestaat tussen hun religie en identiteitsvraagstukken. Dat maakt dat zij vaak andere vragen en interesses hebben dan andere groepen jongeren:

“Ik denk dat 95 procent van de tieners die ik onder mijn hoede heb moslim is. Dat speelt een belangrijke rol in hun identiteitsvorming. De meesten van hen voelen zich niet echt Nederlander. Dat merk je ook aan de onderwerpen waar ze over praten. Het gaat bij wijze van spreken soms meer over de Palestijnse gebieden dan over Nederland.”

Tijdens de bijeenkomsten die, in het kader van het project *Weerbaar Oost*, gehouden werden met jongerenwerkers komt de relatie tussen identiteitsvorming en islam ook regelmatig aan de orde (zie bijvoorbeeld de uitgebreide beschrijving van het trainingsweekend in de appendix). Ook andere jeugdwerkers in Oost blijken met dit thema regelmatig in aanraking te komen. Men benadrukt dat de religieuze identiteit van moslimjongeren niet als iets nadeligs of lastigs moet worden gezien, maar dat dit heel goed naast een goede deelname in de maatschappij kan staan. De centrale gedachte hierbij is dat identiteitsvraagstukken cruciaal zijn in de contacten met jongeren die van het rechte pad dreigen te raken of al zijn geraakt. Veel probleemjongeren missen namelijk een wij-gevoel en worstelen met de vraag waar zij bij horen. Vanuit hun functie als begeleider moeten jeugdwerkers daarom veel aandacht besteden aan de zoektocht die sommige jongeren doormaken betreffende hun religiositeit. Veel jeugdwerkers tijdens de bijeenkomst geven expliciet aan dat religie onlosmakelijk verbonden is met de identiteit en de problemen die sommige jongeren daarmee hebben.

Naast de directe relatie tussen islam en identiteitsvraagstukken geven veel professionals en bestuursleden uit Oost aan dat er voor islamitische jongeren in het stadsdeel veel te weinig mogelijkheden bestaan om met religieuze vragen bij anderen aan te kloppen en in discussie te gaan over bepaalde zaken waar ze mee zitten. Met name thuis, maar ook op scholen en in buurthuizen, blijkt men weinig open te staan om met de jongeren over dit soort zaken van gedachte te wisselen. Dit zorgt er onder andere voor dat veel jongeren zich gefrustreerd voelen en vervolgens soms zelfs geïsoleerd raken. Een andere jongerenwerker merkt hierover tijdens een interview op:

“Ouders [van islamitische jongeren] nemen nauwelijks initiatieven en schamen zich om dingen te vragen of om hulp te zoeken zodat ze hun kinderen beter kunnen begeleiden. De afstand tussen de tieners en hun ouders is daarom vaak heel groot. Discussies thuis zijn nog steeds heel moeilijk met als gevolg dat veel tieners hun mening niet durven te geven. Die energie die ze dan opsparen, komt er op straat uit. Dat is een groot probleem.”

Interessant is dat sommige professionals uit de buurt hierbij speciaal wijzen op de situatie van islamitische jongeren in de Transvaalbuurt:

“Wat ik dagelijks merk als ik met de tieners uit de Transvaalbuurt werk is dat ze snakken naar aandacht. Natuurlijk geldt dat voor meer pubers, maar in vergelijking met de Watergraafsmeer is het verschil enorm. Een belangrijke reden is volgens mij de thuissituatie van de meeste tieners. Ze wonen met zeer grote gezinnen en in kleine huizen en hebben daardoor geen privacy. Zelfs in vakantietijd staan ze vaak allemaal al om acht uur 's ochtends op straat. Ze barsten van de energie en die kunnen ze deels kwijt in de activiteiten die ik organiseer. Maar ook buiten de activiteiten om komen ze naar me toe en vertellen me allemaal verhalen over wat ze hebben meegemaakt. Die verhalen kunnen ze thuis niet kwijt.”

De jongeren zelf geven ook aan dat velen van hen op zoek zijn naar een veilige plek waar ze met elkaar kunnen praten over zaken die hen bezighouden. Tijdens een bijeenkomst in het kader van het project *Weerbaar Oost* meldt een van de jongere zelfs dat hij hierover al een klein onderzoek in de buurt heeft gedaan:

“Ik heb al enquêtes gehouden onder ongeveer 300 jongeren [in met name de Transvaalbuurt]. Ze willen vooral een vertrouwde plek, waar ze zich veilig voelen en hun ei kwijt kunnen. Ze willen ergens hun gevoelens en meningen kwijt, omdat ze het idee hebben dat dat nu nergens kan. De meesten van hen zijn lopende bommen. Ze staan helemaal strak omdat ze hun problemen kwijt moeten.”

Een deel van de problemen van deze jongeren wordt volgens veel respondenten die we gesproken hebben veroorzaakt door de manier waarop hun gemeenschap door de media in een kwaad daglicht wordt gezet. Veel jongeren hebben hierdoor het idee het nooit goed te kunnen doen. Een buurtregisseur uit Oost legt uit hoe dat in zijn werk gaat:

“We zitten hier met een Marokkaanse gemeenschap die zo vaak slecht in het nieuws is geweest, dat heel veel jongeren zich afgezonderd en niet geaccepteerd voelen. Uit een soort reactie gaan sommigen zich dan zo gedragen zoals de meerderheid denkt dat ze zijn. We hebben het over problemen die er altijd zijn geweest. Dertig jaar geleden sloopten jongeren ook wel eens bushokjes. Dat is niet nieuw. We moeten de jongeren niet teveel in een positie duwen door te zeggen dat het allemaal ellende is. Media

als De Telegraaf en SBS6 voeden dat beeld. Het maakt de mensen kortzichtig. Mensen kijken alleen maar naar de extreme etterbakken en scheren dan alle Marokkaanse jongeren over een kam. Dat is jammer. Er zijn heel veel jongeren die het gewoon goed doen, qua studie en qua werk. Die mensen hebben er niet om gevraagd om gestigmatiseerd te worden omdat ze toevallig van Marokkaanse afkomst zijn.”

Een leraar van een middelbare school in Oost merkt dat in enkele jaren tijd de manier waarop er over bepaalde bevolkingsgroepen gepraat wordt enorm veranderd is. Dat heeft ook directe gevolgen voor de discussies in zijn lessen:

“Met name Marokkanen komen er in de media niet goed vanaf en daar heb ik het bij maatschappijleer ook over. Dat was vijf, zes, zeven jaar geleden ondenkbaar. Je moest op eieren lopen om over slecht gedrag en criminaliteit van Marokkanen te spreken. Nu zeg je dat gewoon en kan je er heel gewoon met ze over praten. Ze geven het ook toe en ontkennen het niet. Dat is wel het effect van Fortuyn en later de moord op Van Gogh hier om de hoek. Ik vind de leerlingen de laatste jaren weerbaarder geworden. Ze kiezen minder de kant van slachtoffer. Er ontstaat een klimaat waarin je van alles en nog wat kan zeggen. Ook als het in de klas gaat om criminaliteit en terrorisme. Ik kan alles zeggen en ik geef de leerlingen de ruimte ook alles te zeggen wat ze willen. Wat betreft het benoemen van dergelijke zaken is er echt een verbetering.”

Een bestuurslid van een islamitische organisatie in Oost geeft echter ook een duidelijk voorbeeld van negatieve effecten van de selectieve aandacht. islamitische jongeren uit de buurt hebben het idee er veel meer op hen gelet wordt dan op anderen. Dit gevoel heeft in feite alleen maar negatieve effecten; het zorgt voor frustratie en versterkt het gevoel dat hun mening er niet echt toe doet in de Nederlandse samenleving wat vervolgens weer tot meer polarisatie kan leiden:

“Een voorbeeld [van de selectieve manier waarop er naar islamitische jongeren gekeken wordt] is de nacht waarin op een pleintje hier dichtbij met graffiti agressieve teksten waren geklad gericht tegen Wilders, terwijl even verderop, hier op onze moskee agressieve teksten tegen de islam werden geschilderd. Het eerste komt breed uitgemeten in het nieuws, terwijl het tweede onbenoemd blijft. Ook worden kleinigheden enorm uitgelicht. Dat valt de jongeren die hier komen natuurlijk ook op en daar worden ze erg boos van. Het is een belangrijke bron van ergernis.”

Bovenstaande citaten geven naar onze mening aan dat de activiteiten die in het kader van het project *Weerbaar Oost* worden gehouden voorzien in een belangrijke behoefte onder islamitische jongeren in het stadsdeel. Daarnaast tracht men door middel van bepaalde bijeenkomsten de gevoelens van frustratie en isolement een positieve draai te geven door jongeren weerbaarder te maken en hen te laten praten over en zoeken naar religieuze vragen.

Voordat we de belangrijkste elementen van het project *Weerbaar Oost* verder beschrijven en evalueren wordt eerst kort stil gestaan bij een aantal activiteiten die we in het kader van dit onderzoek specifiek bezocht hebben. In de appendix worden twee van deze activiteiten in meer detail weergegeven.

Training Turkse jongeren

Tussen november 2008 en januari 2009 hebben wij drie trainingen bijgewoond voor Turkse jongeren. Tijdens de training werd de jongeren geleerd hoe zij een organisatie zouden kunnen opzetten voor andere jongeren uit de buurt. Deze organisatie zou aan jongeren hulp en ondersteuning moeten bieden bij het vinden van stages en werk, maar ook een ruimte moeten bieden aan jongeren waar ze met elkaar over uiteenlopende thema's kunnen discussiëren. Bij de eerste bijeenkomst zijn zes jongeren aanwezig die vallen in de leeftijdsgroep tussen 17 en 27 jaar. Drie van hen nemen duidelijk het voortouw en zijn van zins een rol van bestuurder op zich te nemen in de te ontwikkelen organisatie die projecten moet organiseren voor de jongeren in de buurt die alleen maar op straat hangen en geen toekomst zien.

In de volgende bijeenkomsten werd er duidelijk vooruitgang geboekt. De plannen waren aanvankelijk nog uiteenlopend, maar dankzij de bijeenkomsten waren de jongeren in staat de doelstelling en de doelgroep van de organisatie zodanig te specificeren, dat de opzet ervan wel degelijk kans van slagen heeft.

Hoewel het directe bereik van deze trainingen voor deze groep Turkse jongeren niet erg groot was, er waren slechts een handvol jongeren bij betrokken, kan het indirecte effect op langere termijn wel degelijk significant zijn. De deelnemers aan deze trainingen waren onverdeeld enthousiast over hetgeen ze tijdens bijeenkomsten geleerd hebben.

Training jongerenwerkers

De training voor jongerenwerkers bestond uit twee donderdagmiddagen van half één tot vijf uur en had als voornaamste doel jongerenwerkers in Oost/Watergraafsmeer beter te laten omgaan met culturele verschillen, het bewustzijn omtrent radicalisme te vergroten en hen in staat te stellen

radicalisme te herkennen. Identiteit, uitsluiting en radicalisering vormden de centrale begrippen tijdens deze bijeenkomsten. Deze trainingscyclus is een bestaande cyclus, die ontwikkeld en gefinancierd is vanuit de Centrale Stad.

Er waren tijdens de trainingen in Oost/Watergraafsmeer twaalf jongerenwerkers aanwezig, afkomstig van *Streetcornerwork* en *Dynamo*, stichtingen die begeleiding, dienstverlening en belangenbehartiging bieden aan jongeren die de relatie met de samenleving dreigen te verliezen of al zijn kwijtgeraakt, met als doel ze weer te laten participeren.

Tijdens bijeenkomsten bleek dat jongerenwerkers weinig kennis hadden van het begrip radicalisme. Ook het belangrijke onderscheid tussen een religieus orthodoxe houding en een radicale houding blijkt niet bekend te zijn bij de jongerenwerkers. Veel jongerenwerkers blijken een orthodoxe houding gelijk te stellen met een radicale houding. De deelnemers aan de training geven aan dat insluiting in plaats van uitsluiting inderdaad de enige manier is om jongeren die (dreigen te) radicaliseren in het vizier te houden en het proces ten positieve te kantelen.

Uit de evaluatie na afloop bleek dat de deelnemer de bijeenkomsten zeer geslaagd en nuttig hadden gevonden. De trainingen bieden de jongerenwerkers een handvat in hun dagelijkse werk waar ze te maken hebben met veel jongeren die zoekende zijn naar hun identiteit en hun weg in de maatschappij. Het was voor de deelnemers nuttig om de dilemma's in kaart te brengen die bij hun werk met deze jongeren komen kijken en uitvoering stil te staan bij de consequenties die uitsluiting van groepen tot gevolg kan hebben. Dankzij de trainingen is de samenwerking en het begrip tussen jongerenwerkers en de moslimjongeren uit Amsterdam-Oost die zoekende zijn naar hun identiteit en hun weg in de samenleving duidelijk verbeterd.

Discussieweekend Weerbaar Oost

In het kader van het project werd een discussieweekend met 15 Marokkaanse jongeren uit Amsterdam Oost georganiseerd. Het vooraf gestelde doel van vijftig deelnemers werd daarmee niet gehaald, maar achteraf werd vastgesteld dat het voor werkbaarheid beter is als het aantal deelnemers niet boven de 20 uitkomt.

De jongeren waren door jongerenwerkers van *Streetcornerwork* en *Dynamo* geselecteerd en verschillen van elkaar in de mate waarin en de manier waarop ze de islam beleven. Voor aanvang van het weekend spraken de meeste jongeren de verwachting uit dat ze veel zouden gaan leren, al wisten ze niet goed wat het doel van het weekend in Zeewolde was.

De deelnemers waren na afloop zonder uitzondering zeer enthousiast over de educatieve onderdelen van het weekend. Met name discussies over identiteitsvraagstukken en de situatie in het Midden-Oosten werden als zeer leerzaam en nuttig ervaren. Onderdelen van het weekend waarin radicalisme expliciet benoemd en besproken werd, bleken minder tot de verbeelding van de jongeren te spreken. Veel jongeren gaven aan dat dat een onderwerp is dat te ver van hen af staat en dat het daarom hun interesse niet heeft. Dat hoeft overigens nog niet te zeggen dat dit ook daadwerkelijk zo is. Tijdens weekend bleek radicalisme wel degelijk thema te zijn waarmee de jongeren in welke vorm dan ook mee in aanraking komen. Waarschijnlijk geeft dit resultaat eerder aan dat identiteitsvraagstukken, die sterk verbonden zijn met hun islamitische identiteit en de positie van islam in de wereld, een grotere rol spelen in het leven van deze islamitische jongeren dan zaken die direct verband houden met radicalisme.

Dit brengt ons bij een kort overzicht van de samenvatting van de voorlopige resultaten van het project ten aanzien van de belangrijkste doelgroepen van het project.

Samenvatting voorlopige resultaten/bereik van de activiteiten bij de doelgroepen en samenwerkingspartners

Jongeren

Tijdens de discussiebijeenkomsten, trainingen, leesgroepen en praatessies, bij de verschillende moskeeorganisaties, migrantenorganisaties, het jongerenwerk, *Streetcornerwork* en via de contacten met scholen, buurtoverleg, buurtregisseurs en informele netwerken zijn in totaal bijna 200 jongeren direct bereikt. Die jongeren hebben op hun beurt het bestaan van het project en de daaraan verbonden activiteiten verder in de buurt verspreid. Met ongeveer 40 van deze jongeren is het contact zeer intensief en worden regelmatig bijeenkomsten georganiseerd. Het merendeel van deze jongeren heeft een Marokkaanse achtergrond. De rest is grotendeels van Turkse afkomst.

Ouders

De ouders (soms van bovenstaande jongeren) zijn gedeeltelijk bereikt via de moskee- en migrantenorganisaties. Een andere belangrijke ingang is ook de scholen, hier moeten echter nog een aantal bijeenkomsten georganiseerd worden. Volgens de projectcoördinator is duidelijk dat er bij veel ouders weinig zicht is op de 'omgeving en beleving' van hun kinderen (vooral jongens). Dat heeft zoals bekend vaak te maken met de thuissituatie, maar ook door de afstand van veel ouders (zowel vaders als moeders) tot de buurt buiten de eigen structuren. Bij een deel van de ouders is er behoefte aan het verruimen

van de kennis over (het herkennen van en omgaan met) radicalisering, maar bij een ander deel is de vraag naar algemene maatschappelijke oriëntatie in ieder geval in eerste instantie veel groter. Het contact met ouders is deels gelegd, maar moet voor een deel ook nog via de scholen gelegd worden in de nabije toekomst.

Moskeebestuurders en imams

De moskeebestuurders en imams van drie van de vijf moskeeën zijn en/of worden getraind in het herkennen van radicalisering, het omgaan met jongeren, het betrekken van jongeren bij activiteiten, de sociale kaart, en de sociaal-maatschappelijke context en omgeving waar de moskee zich in bevindt. Zij hebben aangegeven daar heel veel van te hebben geleerd en hebben allemaal aangegeven behoefte te hebben aan vervolgtrajecten. Trainingen bij de twee andere moskeeën zijn voor de nabije toekomst gepland. De reden waarom de trainingen tot op heden nog niet hebben plaatsgevonden moeten voornamelijk gezocht worden in praktische problemen bij het moskeebestuur (capaciteits- en/of continueringproblemen in het bestuur gekoppeld aan huisvestingsperikelen) en hebben dus niet te maken met onwil of verzet tegen de aanpak en het project.

De trainingen van moskeebestuurders en imams sluit direct aan bij de aanbevelingen van het IMES-onderzoek en de doelstellingen van het Amsterdamse beleid. De trainingen in Oost/Watergraafsmeer zijn voor zo ver wij dat kunnen in schatten uniek in Amsterdam, andere stadsdelen zijn vooralsnog niet in staat gebleken dergelijke trainingen te organiseren. Op dit punt is het volgens ons van belang dat men bij het project *Weerbaar Oost* gebruik gemaakt heeft van een externe projectcoördinator met een omvangrijk netwerk onder moskeebestuurders in het stadsdeel. Zijn onafhankelijke positie heeft hem naar alle waarschijnlijkheid beter in staat gesteld contacten te leggen met moskeeën en vervolgens bestuurders en imams te betrekken bij de trainingen.

Jongeren(opbouw)werkers

Het overgrote merendeel van de jongeren(opbouw)werkers en stagiaires van *Dynamo* en *Streetcornerwork* zijn getraind in het herkennen van en omgaan met radicaliserende moslimjongeren. Daarbij is ook veel aandacht besteed aan de overdracht van algemene kennis over de islam. Dat bleek geen overbodige luxe, zeker niet voor 'autochtone' medewerkers. Daarnaast bleek er ook veel onkunde te zijn ten aanzien van radicalisme.

Directeuren en docenten van onderwijsinstellingen

Met directeuren en docenten in het primaire en in het voortgezet onderwijs is zowel op groepsniveau als op individueel niveau gesproken over de aan het project gerelateerde problematiek. In de nabije toekomst kunnen afspraken worden gemaakt over trainingen en discussiebijeenkomsten.

Beschrijving en evaluatie van de belangrijkste resultaten van het project

Preventieve aanpak en samenwerking met migrantenorganisaties

Het stadsdeel en de projectcoördinator hebben expliciet gekozen voor een project dat preventief van aard is, wat weer een direct uitvloeisel is van het Amsterdamse beleid ten aanzien van radicalisme (strikte scheiding tussen repressief en preventief beleid). Eén van de belangrijkste middelen van het project hierbij is het contact en de samenwerking met moskee- en migrantenorganisaties in het stadsdeel. Het contact met een groot aantal van deze organisaties is intensief, frequent en duurzaam te noemen. De stevige inzet op samenwerking met (semi)vrijwilligersorganisaties van moslimmigranten maakt het project volgens ons krachtig en effectief, maar aan de andere kant ook kwetsbaar. Die kwetsbaarheid heeft voornamelijk te maken met het ontbreken van een sterk kader bij veel van deze organisaties, die veelal op basis van vrijwilligheid functioneren. Er is door allerlei praktische zaken veel energie en tijd verloren gegaan doordat de projectcoördinator moest blijven investeren in contacten met de verschillende organisaties. We zijn van mening dat die vasthoudendheid uiteindelijk wel heeft geloond. De preventieve aanpak die de gemeente en het stadsdeel voorstaan heeft uiteindelijk alleen kans van slagen als men zo veel mogelijk partners weet te betrekken bij het project. Wel moet beseft worden dat het investeren in contacten geen eenmalige zaak is, maar blijvend aandacht behoeft. Dat betekent dat er voor de toekomstige activiteiten tijd en ruimte ingeruimd zal moeten blijven worden voor deze activiteiten, die helaas niet altijd tot duidelijke effecten op korte termijn leiden.

De diepte-investering in de eigen structuren van de moslimgemeenschappen in Oost-Watergraafsmeer hebben bovendien geresulteerd in een essentiële uitwisseling van expertise en ervaringen over radicalisering tussen ervaringsdeskundigen en professionals in de buurt. Dit heeft volgens ons geleid tot het verstrekken van handvatten aan bestuurders, professionals en vrijwilligers die onmisbaar zijn om zoekende jongeren meer bij hun organisaties en werk te betrekken en het discussiëren met jongeren die op welke manier en om welke reden dan ook een afstand voelen tot de samenleving te bevorderen.

Gedurende het afgelopen projectjaar is volgens de projectcoördinator gebleken dat het onderhouden van intensieve contacten en het werken met cycli van leesgroepen, lezingen, bijeenkomsten en trainingen vertrouwen schept en resultaat oplevert. Pas na meerdere sessies werd meer openlijk gesproken over eigen ervaringen dan wel meer algemene observaties op het gebied van uitsluiting, discriminatie en radicalisering. In de dagelijkse praktijk is daar in het

stadsdeel weinig tijd en ruimte voor, zoals ook door mensen buiten het project aangegeven werd. Juist de diepte-investeringen in dit project blijken hiermee dus op termijn een meerwaarde te hebben. Hier hebben we weer te maken met een voordeel van het feit dat er bij het project gebruik is gemaakt van een externe projectcoördinator. Zijn onafhankelijke positie gekoppeld met het feit dat hij zich helemaal kon richten op het opzetten en onderhouden van het netwerk binnen het stadsdeel heeft hem beter in staat gesteld intensieve contacten met moskeebesturen te leggen en uit te bouwen.

Wel moet hierbij opgemerkt worden dat netwerken met organisaties voor een groot deel persoonlijk van aard zijn, dat wil zeggen dat de projectcoördinator namens het project contact heeft met de verschillende organisaties in het stadsdeel. Maar wij hebben het idee dat het uiteindelijk toch vooral zijn eigen persoonlijke contacten zijn die niet zo gemakkelijk over te dragen zijn aan anderen. Het heeft achteraf gezien bovendien veel meer tijd gekost dan gedacht om het persoonlijke vertrouwen van sleutelfiguren te winnen en te komen tot een vorm van samenwerking. Omdat dit vertrouwen cruciaal is het van groot belang door te gaan met deze intensieve aanpak. Het COT (2009) komt in haar evaluatie van Slotervaart tot een gelijksoortige conclusie:

“Vertrouwen is binnen de lokale aanpak ‘de sleutel’. Dit vertrouwen kan worden opgebouwd door onder meer serieus te luisteren, consequent te zijn en bereidheid tonen om aanpassingen te doen om tegemoet te komen aan eventuele zorgen en bezwaren vanuit de doelgroep.”

Er zal naar ons idee echter meer nagedacht moeten worden hoe deze persoonlijke netwerken een structureler karakter kunnen krijgen, zodat het stadsdeel hier in de toekomst ook nog van kan profiteren.

De investeringen die in het kader van dit project zijn gedaan om het vertrouwen van lokale partners (met name moskeeën) te winnen lijkt ons derhalve een juiste en relevante keuze, ondanks het feit dat dit meer tijd en energie heeft gekost dan gedacht (onder meer omdat er wellicht meer ‘geluisterd’ moest worden dan vooraf gedacht). Dat de projectcoördinator veelal vanuit een kantoor in een van de samenwerkende moskeeën in Amsterdam-Oost heeft gewerkt zal ook zeker een bijdrage hebben geleverd aan het winnen van het vertrouwen van de gemeenschap. Zijn contacten met deze moskee en haar bestuur zijn zeer goed te noemen. Bepaalde grotere activiteiten, zoals het houden van een debat of conferentie, konden gemakkelijk in deze moskee georganiseerd worden. Het contact en de samenwerking met de andere moskeeën was minder hecht, maar daarmee niet minder goed. Het feit dat er met bepaalde moskeeën meer activiteiten zijn georganiseerd dan andere moskeeën heeft volgens ons eerder te maken met praktische zaken zoals capaciteitsproblemen bij moskeeën of een grootschalige

verhuizing, dan met problemen bij het verkrijgen van toegang tot het bestuur van de moskee of andere problemen bij de samenwerking.

Bekendheid van het project in Oost

Ten aanzien van het project is verder uitdrukkelijk gekozen voor een aanpak waar weinig ruchtbaarheid aan het project zelf werd gegeven. Het project en de activiteiten hebben zich, zoals de projectcoördinator dat verwoordt, als het ware langzaam maar zeker door het stadsdeel heen gezongen. Hierdoor is voorkomen dat er door de gevoeligheid van het thema een tegenreactie vanuit de gemeenschappen zelf ontstond. Desondanks was de ontvangst van het project niet altijd onverdeeld positief bij de verschillende organisaties. Dit heeft volgens ons vooral te maken met de al genoemde gevoeligheid van het onderwerp. Moskeeën willen voorkomen dat zij bekend komen te staan als plaats waar radicalisme voorkomt en hebben bovendien het idee uitsluitend aangesproken te worden op radicale elementen, waarmee zij zich absoluut niet verbonden voelen. Wederom is er volgens ons dus geen andere mogelijkheid dan organisaties van de goede intenties van de aanpak van het stadsdeel en het project te blijven overtuigen.

Aan de andere kant moet worden opgemerkt dat door weinig ruchtbaarheid aan het project te geven, het project ook politiek kwetsbaar is gebleken. Het feit dat andere instanties binnen het stadsdeel weinig kennis hadden van het plan van aanpak en het beleid zorgde er volgens ons vaak voor dat men het idee kreeg dat het stadsdeel het thema radicalisering en het daar uit voortvloeiende project niet zo belangrijk vond. Voor het creëren van een draagvlak voor een dergelijk project is het volgens ons van essentieel belang dat het stadsdeel duidelijk uitdraagt dat zij de aanpak, het project en de gehanteerde methode volledig ondersteunen. Het stadsdeel zou een dergelijk signaal naar de betrokken organisaties kunnen afgeven door het project (in welke vorm dan ook) te laten voortbestaan. Hiermee laat men aan de organisaties zien dat ze hun inspanningen en werkzaamheden waarderen en dat zij het thema radicalisme (in brede zin, inclusief discriminatie, uitsluiting, polarisatie) serieus nemen.

Overigens is tijdens ons evaluatieonderzoek gebleken dat ook binnen het stadsdeel zelf niet iedereen op de hoogte was van het project *Weerbaar/Oost*, terwijl dat vaak wel relevant was voor de werkzaamheden van betrokkenen. Hier stuiten we op een van de nadelen van het aantrekken van een externe projectcoördinator. Door het uitbesteden van het project bestaat het gevaar dat alleen direct betrokken ambtenaren op de hoogte zijn van het project, maar dat collega's op andere afdelingen daar geen weet van hebben. Het is volgens ons dus niet alleen van belang dat het stadsdeel het de-radicaliserings beleid en de

daarbij horende projecten naar buiten uitdraagt, maar dat men dat ook doet binnen de stadsdeelorganisatie zelf.

Speerpunten van project

Gedurende het afgelopen jaar is een aantal aandachtsterreinen van het project verbreed en veranderd. De deelthema's uitsluiting, polarisatie en discriminatie zijn nadrukkelijk toegevoegd. Bovendien ligt het accent niet alleen op jongeren die vatbaar zijn voor radicalisering maar op jongeren die zich om welke reden dan ook en op welke manier dan ook gaan afsluiten, uitsluiten of buitensluiten en hun omgeving. Deze verbreding van de aanpak ligt geheel in de lijn van het IMES-onderzoek dat mede de basis vormt van deze aanpak en ligt ook geheel in de lijn van de Amsterdamse aanpak van radicalisme. Bovendien heeft deze verandering er voor gezorgd dat er meer toegang werd verkregen tot moskeebestuurders en imams, scholen en andere professionals, maar vooral ook tot de jongeren zelf.

Hiermee komen we op een van de moeilijkste punten van het project. Het beleid, de aanpak en het daar uitvloeiende project zijn nadrukkelijk bedoeld ter preventie van religieus radicalisme. In de praktijk blijkt echter dat een preventieve aanpak de meeste kans van slagen heeft als men zich niet expliciet richt op het thema radicalisme. Dat schrikt vaak mensen af, werkt over het algemeen stigmatiserend en zorgt er voor dat samenwerking niet of zeer moeilijk tot stand komt. Het COT (2009) komt voor Slotervaart overigens tot een gelijksoortige conclusie. Zij formuleren dit aandachtspunt voor Slotervaart als volgt:

“Het kritisch beoordelen van de noemer (terminologie) waaronder onderwerpen worden uitgevoerd [is een belangrijk aandachtspunt]. Niet altijd is de term radicalisering het meest geschikt of adequaat bij de benadering en aanpak van specifieke maatschappelijke problematiek (zoals bijvoorbeeld de omgang met religie en orthodoxie in het onderwijs). Voor sommige vraagstukken geldt dat deze ook zonder het schrikbeeld van radicalisering geagendeerd en opgepakt kunnen worden.”

De projectcoördinator heeft er, met gedeeltelijk dezelfde redenen als hierboven beschreven, voor gekozen om het project te verbreden en steeds minder direct over radicalisme te spreken (hoewel dat op latere momenten wel terug kwam in de gesprekken, trainingen en discussies). Hoewel stadsdeelbestuurders en ambtenaren wel direct de link legde met thema's als discriminatie, uitsluiting en andere mogelijke redenen om je met de rug naar de samenleving toe te keren, is dat, zoals eerder gesteld, bij een deel van de andere deelnemers minder het geval. De term radicalisme leiden bij hen tot meer wantrouwen en afzondering.

Aangezien het opzetten van vertrouwen in dit soort project van cruciaal belang is, zijn alle zaken die leiden tot wantrouwen belangrijk obstakels die zo snel mogelijk weggewerkt dienen te worden. In die zin zijn wij het dus helemaal eens met de projectcoördinator om het project te verbreden en radicalisme minder centraal te stellen in het project.

Tegelijkertijd moet men er volgens ons wel voor zorgen dat religie, maar ook radicalisme, een belangrijk onderdeel blijft van de activiteiten (onder andere door de trainingen die gegeven worden door mensen met veel religieuze kennis en ervaring). Dat heeft de projectcoördinator gedaan, maar dat zou wellicht wat explicieter mogen worden gemaakt. Het kan wat ons betreft geen kwaad om regelmatig stil te staan bij de vraag op welke manier het project een andere aanpak heeft dan andere initiatieven ten aanzien van uitsluiting, discriminatie en polarisatie in het stadsdeel. Die andere aanpak ligt voornamelijk in de samenwerking met islamitische zelforganisaties en het versterken van een netwerk tussen deze organisaties en ten tweede door religie en radicalisme op zijn minst te laten terug komen in de activiteiten van het project en waar het kan zelfs centraal te stellen. Als één van beide onderdelen van het project verloren gaat of in de toekomst minder aandacht zou krijgen, dan zou wat ons betreft daarmee een belangrijk deel van de preventieve aanpak ten aanzien van radicalisme in Oost ook verloren gaan.

Overigens is niet iedereen in het stadsdeel het eens met deze benadering. Zo verwoordt een maatschappelijk werker de kritiek op het project als volgt:

“Ik ben er geen voorstander van dat moskeeën worden betrokken in de problematiek rond radicalisering en jongeren die zich van de samenleving afkeren. Je hoort dat tegenwoordig heel veel, dat moskeeën worden geacht een centrale rol te spelen in dergelijke problematiek. Ik ben zelf ook Marokkaans en als moslim opgevoed, maar ik vind het geen goede zaak dat er moskeeën belangrijk worden gemaakt als het gaat om het oplossen van sociale problemen die te maken hebben met religie en radicalisering. Deze instituten kunnen de problemen niet oplossen. Er zijn ontzettend veel Marokkaanse en Turkse gezinnen waarbinnen kinderen wel binnen de islamitische traditie worden opgevoed, maar waarin niemand ooit naar de moskee gaat. Deze zeer grote groep staat los van welke moskee dan ook. Ik zou me puur richten op de ouders en dan met name om de moeders, die hoofdzakelijk de taak van de opvoeding van kinderen dragen. Er zijn veel te veel allochtone ouders die geen enkel zicht hebben op wat hun kinderen uitspoken. Het is belangrijk om ze al van jongs af aan goed op te voeden. Met goed bedoel ik dat er regels worden gesteld, maar vooral dat er gepraat wordt binnen gezinnen. Momenteel wordt er amper gesproken in bijvoorbeeld

Marokkaanse gezinnen. Moeders praten veel te weinig met hun kinderen omdat ze zich onzeker voelen. Het gevolg is dat de ontwikkeling van de kinderen grotendeels wordt gestuurd door wat kinderen op straat tegenkomen.”

Het is overigens nadrukkelijk niet zo dat er in dit project alleen met moskeeën samengewerkt wordt. Bovenstaande kritiek wordt binnen het project ondervangen door ook samen te werken met welzijninstellingen, scholen en niet-religieuze zelforganisaties. Veel van deze actoren bleken bovendien weinig tot geen kennis te hebben van de islam in het algemeen en radicalisering in het bijzonder. Dat is volgens ons dus een belangrijke reden om de focus op religie en radicalisme wel onderdeel van het project te laten zijn en de samenwerking met moskeeën maakt daar een onlosmakelijk onderdeel van uit.

Gezien het feit dat er, zoals eerder gesteld, maar weinig plekken in de buurt zijn waar, jongeren met religieuze thema's en vragen terecht kunnen, is het volgens ons dus van groot belang dat het project de samenwerking met islamitische organisaties centraal blijft stellen. Het is hierbij van even groot belang dat er geluisterd wordt naar de behoefte van de jongeren zelf. Op dit punt heeft het project volgens ons zeer goede resultaten behaald. Een van de doelstellingen van het project is dat uiteindelijk de moskeeën een deel van deze begeleiding op zich nemen. Nog te vaak zijn veel moskeeën te weinig bereid de wensen en vragen van jongeren serieus te nemen. Het project probeert ook nadrukkelijk openingen voor jongeren te creëren om met specifieke vragen en discussiethema's te komen. Dit deel van het project zou volgens ons in de toekomst nog meer aandacht mogen krijgen en specifiek op de agenda mogen komen te staan.

Overige succesfactoren van het project stadsdeel breed

Behalve de successen ten aanzien van specifieke samenwerkingsverbanden, groepen en individuen heeft dit project volgens ook overkoepelende succesfactoren op stadsdeelniveau. We sluiten ons hier grotendeels aan bij de conclusies van het COT-evaluatierapport (2009) over Slotervaart. Volgens ons gelden de volgende succesfactoren evenzeer voor het project in stadsdeel Oost/Watergraafsmeer als voor de aanpak en projecten in Slotervaart:

Ten eerste heeft het project er voor gezorgd dat radicalisme bespreekbaar gemaakt wordt. Radicalisme bedoelen we hier in de brede zin, dus inclusief thema's als uitsluiting, polarisatie en isolatie. Ondanks het feit dat gebleken is dat het hier een zeer gevoelig thema betreft is men er toch in geslaagd mensen te laten nadenken over radicalisme, de voedingsbodem hiervan en de mogelijkheden om radicalisme tegen te gaan.

Daarnaast heeft het project er voor gezorgd dat er een bredere maatschappelijke discussie op gang is gekomen in stadsdeel over radicalisme, de oorzaken, de uitingsvormen en de mogelijkheden tot preventie. De grote debatten die door de projectcoördinator georganiseerd zijn over thema's als discriminatie op de arbeidsmarkt van moslima's en radicalisme en het onderwijs hebben niet alleen veel geïnteresseerden getrokken, maar ook veel politici, bestuurders en professionals bleken bereid om hierover met elkaar in discussie te gaan.

Een derde belangrijk punt is volgens ons het luisteren naar verschillende actoren in het stadsdeel die te maken hebben of kunnen hebben met radicalisme en de oorzaken hiervan. Dit kunnen niet-religieuze instellingen zoals scholen zijn, maar ook religieuze organisaties zoals moskeeën. Door het luisteren en organiseren van gesprekken en het leggen van contacten is men er in geslaagd activiteiten te organiseren die tegemoetkomen aan de wensen van het pluriforme uitvoeringsveld in het stadsdeel.

Tenslotte zijn we van mening dat het project er voor gezorgd heeft dat het sociale vertrouwen tussen bevolkingsgroepen in het stadsdeel onderling, tussen de overheid en bepaalde bevolkingsgroepen en hun (zelf)organisaties vergroot is. Door middel van gesprekken, discussies, trainingen en andere activiteiten is men er in geslaagd een deel van het wantrouwen dat er in het stadsdeel bestaat ten opzichte van andere groepen, instellingen en mensen te verkleinen.

Samenvatting belangrijkste aanbevelingen

Wij moedigen het stadsdeel aan door te gaan op de ingeslagen weg en het project *Weerbaar/Oost* en de daarbij horende werkwijze op een of andere manier te continueren. Op een aantal punten denken wij dat er mogelijkheden zijn tot verbetering of versterking van de activiteiten:

- Het contact en samenwerking met moskee- en migrantenorganisaties is intensief, frequent en duurzaam te noemen. Tegelijkertijd is gebleken dat het meer tijd en energie kost dan van tevoren gedacht om tot dergelijke contacten en samenwerking te komen. Wij raden het stadsdeel daarom aan om voor toekomstige activiteiten nog meer tijd en ruimte in te ruimen voor het uitbreiden en onderhouden van deze contacten.
- Op dit moment zijn de contacten met organisaties binnen het project nog voor een groot deel persoonlijk en direct gerelateerd aan de projectcoördinator. Er zou naar ons idee binnen het stadsdeel en het project meer nagedacht moeten worden hoe deze persoonlijke netwerken een structureler karakter kunnen krijgen. Dat kan bijvoorbeeld door niet alleen de projectcoördinator in te schakelen bij het onderhouden van contacten, maar ook stadsdeelambtenaren hierbij intensiever in te zetten. Men kan zich ook voorstellen dat bij bepaalde bijeenkomsten meer ambtenaren uit verschillende afdelingen van het stadsdeel betrokken worden, zodat het netwerk niet meer zo sterk van één persoon afhankelijk is.
- Wij hebben de indruk dat het in de toekomst goed zou zijn als het stadsdeel zich sterker achter het project en het gevoerde beleid zou scharen. De directe ondersteuning van stadsdeelbestuurders van het project kan er voor zorgen dat het draagvlak bij bewoners, professionals en organisaties in de buurt wordt vergroot. Aan de andere kant blijft het van groot belang naar buiten uit te dragen dat het project zich niet alleen richt op de-radicalisering, maar juist op de voedingsbodem van radicalisme. Dit kan voorkomen dat islamitische organisaties en burgers zich gestigmatiseerd voelen en hierdoor minder bereid zijn mee te werken met het project.
- Wij ondersteunen de het feit dat het aandachtsterrein van het project is verbreed en veranderd (meer aandacht voor thema's als uitsluiting, polarisatie en discriminatie), maar denken tegelijkertijd dat het van belang is regelmatig stil te staan bij de vraag in hoeverre het project verschilt van andere initiatieven in het stadsdeel. Die andere aanpak ligt voornamelijk in de samenwerking met islamitische zelforganisaties en door de thema's religie en radicalisme uitgebreid aan bod te laten komen in de activiteiten van het project. Beide elementen zouden volgens ons dan ook centraal moeten blijven staan in het

project ondanks het feit dat men aandachtsterreinen verbreed en veranderd.

APPENDIX Uitgebreide beschrijving twee activiteiten van het project *Weerbaar Oost*

Training jongerenwerkers

Tot het project *Weerbaar Oost/Netwerken tegen radicalisering* behoren ook trainingen voor jongerenwerkers. Deze trainingen worden gegeven door twee medewerkers met religieuze kennis en affiniteit. De training was gedurende twee donderdagmiddagen van half één tot vijf uur en had als voornaamste doel jongerenwerkers in Oost/Watergraafsmeer beter te laten omgaan met culturele verschillen. Identiteit, uitsluiting en radicalisering vormden de centrale begrippen.

Tijdens de trainingen waren twaalf jongerenwerkers aanwezig, afkomstig van *Streetcornerwork* en *Dynamo*. Dit zijn stichtingen die begeleiding, dienstverlening en belangenbehartiging bieden aan jongeren die de relatie met de samenleving dreigen te verliezen of al zijn kwijtgeraakt, met als doel dat ze weer gaan participeren.

Hier volgt een beschrijving die een indruk moet geven van de inhoud en de beleving van de trainingen door jongerenwerkers.

Op de eerste bijeenkomst werd de film *Road to Guantanamo Bay* vertoond. Deze film fungeerde als uitgangspunt voor de discussie over identiteit, beeldvorming, vooroordelen en gebrek aan kennis en inlevingsvermogen in andermans culturele achtergrond. Hierbij vormde deze documentaire als sprekend voorbeeld over hoe mensen door beeldvorming worden beïnvloed. De documentaire ging over drie Engelsen van Pakistaanse afkomst die voor een huwelijk van een vriend naar Pakistan op reis gingen en door een reeks toevalligheden door de Amerikanen als jihad-strijders werden beschouwd. De discussie werd toegespitst op het onderscheid tussen moslims en niet-moslims en het onderscheid tussen de islam als religie en praktiserende moslims.

De meeste jongerenwerkers waren van niet-westers allochtone afkomst en een deel daarvan was zelf moslim. Opvallend was de betrokkenheid en zelfs bevoegenheid waarmee de deelnemers met elkaar in discussie gingen. Vooral als het ging om gelijke kansen, discriminatie op de arbeidsmarkt en de rol van de media in de polarisatie tussen autochtoon en allochtoon werd het debat fel. De meeste jongerenwerkers waren van mening dat er wel degelijk sprake is van discriminatie op de arbeidsmarkt en als gevolg daarvan ongelijke kansen voor autochtonen en allochtonen, maar dat er maar één oplossing is voor dit probleem: niet klagen en harder werken.

De media kwamen er in het algemeen niet best vanaf. Er was een brede consensus onder de jongerenwerkers dat de media selectief berichten en dat

moslims en niet-westerse allochtonen als gevolg daarvan veelal te negatief in het nieuws komen. Eén van de jongerenwerkers benadrukte dat de media een afspiegeling van de samenleving zijn en dat moslims er te weinig in slagen om ook deel uit te maken van de mainstream journalistiek.

Vervolgens houdt de trainer een presentatie waarin hij een veelvoud aan feiten met betrekking tot de islam naar voren brengt. Het doel van deze presentatie over de inhoud van de islam is tweeledig. Ten eerste wordt de veelzijdigheid van deze religie duidelijk en de ruimte die de islam biedt om deze godsdienst op verschillende manieren aan te hangen. Ten tweede wordt duidelijk dat de kennis over de islam bij de aanwezige jongerenwerkers en dus waarschijnlijk ook bij heel veel andere Nederlanders zeer te wensen over laat. Veel aannames en vooroordelen worden doorgeprikt. Deze hebben met name betrekking op het verschil tussen religieuze en culturele uitingen die vaak op een hoop worden gegooid.

De jongerenwerkers ervaren de presentatie over de veelzijdigheid van de islam als nuttig, omdat ze op die manier met meer kennis en openheid de moslimjongeren op straat kunnen benaderen. Ze geven aan de islam nu in een breder perspectief te kunnen plaatsen en beter op de hoogte te zijn van verschillende manieren waarop moslims hun geloof kunnen belijden. Daarnaast wordt duidelijk dat veel vooroordelen als zou de islam een betere participatie in de Nederlandse maatschappij belemmeren, niet kloppen. Er wordt benadrukt dat de religieuze identiteit van moslims niet als iets nadeligs of lastigs moet worden zien met betrekking tot participatie in de maatschappij, maar dat dit heel goed naast een goede deelname kan bestaan.

Bij het begin van de tweede bijeenkomst moeten de jongerenwerkers ieder een dilemma op een papiertje schrijven dat te maken heeft met hun dagelijkse praktijk en waarbij de identiteit van moslims een rol speelt. Deze dilemma's worden op een bord geplakt en dienen als uitgangspunt voor de discussie over identiteit, burgerschap en verantwoordelijkheid. Het verschil met de eerste bijeenkomst is vooral dat de discussie meer is toegespitst op de dagelijkse praktijk van jongerenwerkers.

Als de term radicalisme ter sprake komt, blijkt dat geen van de jongerenwerkers duidelijk kan omschrijven wat het inhoudt. Veel pogingen lijken eerder religieus orthodoxen te omschrijven dan radicalen, zo geeft de trainer aan. Hij wijst erop dat orthodoxe gelovigen absoluut niet radicaal hoeven te zijn, omdat het bij radicalisme gaat om het beperken van andermans vrijheid via een ondemocratische of onwettelijke weg. De boodschap aan de jongerenwerkers is dat moslimradicalisme ten onrechte wordt gekoppeld aan de religieuze dimensie, terwijl deze verre van vanzelfsprekend is. De oorzaak moet worden gezocht in uitsluiting van de maatschappij, dichte deuren en het gevoel er niet bij te horen. Jongerenwerkers beamen dat insluiting in plaats van

uitsluiting en veroordeling de enige manier is om jongeren die (dreigen te) radicaliseren in het vizier te houden en het proces ten positieve te kantelen.

Er worden vervolgens rollenspellen gespeeld om te laten zien hoe lastig het is de theorie in de praktijk te brengen. Erbij speelt steeds iemand de jongerenwerker en een ander de jongere die hulp zoekt of nodig heeft. Het dilemma is van tevoren door de trainers op papier gezet. Spelenderwijs wordt duidelijk dat de wijze lessen die uit de discussies naar voren kwamen, niet altijd gemakkelijk zijn toe te passen op de werkelijkheid. Of het nu gaat om een geweigerde hand bij het binnenkomen, een jongere die alleen door een jongerenwerker wil worden geholpen die een 'echte moslim' is of jongeren die in een buurthuis met veel enthousiasme naar een film kijken waarin moslimterrorisme wordt verheerlijkt, in alle gevallen blijkt het niet eenvoudig om de jongeren op een goede manier te benaderen.

Onder 'goed' wordt verstaan dat de jongerenwerker niet uitsluit maar insluit, zodat de jongere niet wordt afgewezen en verder in een isolement raakt. De jongerenwerker wordt geacht in ieder geval de volwaardigheid van de ander te beseffen, zich in de belevingswereld van de ander te verplaatsen, niet te generaliseren en niet te (ver)oordelen. Stuur de jongeren in ieder geval niet weg en wijs ze niet af of terecht, omdat je dan de grip verliest en je helemaal niet meer weet wat ze uitspoken. Insluiting, meedoen en binnenhalen moeten centraal staan. Er wordt benadrukt dat de oorzaken van radicalisering grotendeels gelijk zijn aan die van criminalisering, dat wil zeggen een gebrek aan vertrouwen en een sociaal isolement. Dat moet voorkomen worden.

Uit de evaluatie bleek dat de jongerenwerkers de twee trainingen in het algemeen zeer geslaagd en nuttig vonden. Dat was niet verrassend, omdat het gedurende de twee middagen geen enkel probleem was voor de jongerenwerkers om continu actief mee te doen. De combinatie van een boeiend thema en het nauwe verband met het eigen werk zorgde daarvoor.

De trainingen bieden de jongerenwerkers een handvat in hun dagelijkse werk waarin ze te maken hebben met veel jongeren die zoekende zijn naar hun identiteit en hun weg in de maatschappij. Hierbij speelt vaak religie en met name de islam een rol. Het is voor deze jongerenwerkers goed om de dilemma's in kaart te brengen die bij hun werk met deze jongeren komen kijken en te wijzen op het gevaar van uitsluiting. De jongerenwerkers kunnen deze kennis meenemen in hun dagelijks werk. Hierdoor is het mogelijk dat de samenwerking en het begrip verbetert tussen jongerenwerkers en de moslimjongeren uit Amsterdam Oost die zoekende zijn naar hun identiteit en hun weg in de samenleving.

Discussieweekend Weerbaar Oost

In het kader van het project *Weerbaar Oost/Netwerken tegen radicalisering* werd een discussieweekend met 15 Marokkaanse jongeren uit Amsterdam Oost georganiseerd.

De jongeren zijn door jongerenwerkers van *Streetcornerwork* en *Dynamo* geselecteerd en verschillen van elkaar in de mate waarin en de manier waarop ze de islam beleven. Voor aanvang van het weekend spreken de meeste jongeren de verwachting uit dat ze veel gaan leren, al weten ze niet goed wat het doel van het weekend is.

Op zaterdag zou het ochtendprogramma bestaan uit een training door twee trainers met religieuze kennis en ervaring ook ten aanzien van radicalisering. In de eerste training besprak de trainer met de jongeren het proces van radicalisering en criminalisering verbonden aan de bewustwording van identiteit bij jongeren. Zowel bij criminelen als bij radicalen speelt volgens de trainer de roep om erkenning een belangrijke rol. De trainer slaagt er goed in de jongeren aan zich te binden door ze direct te benaderen en ze steeds concrete vragen te laten beantwoorden. Hij benadrukt dat mensen neutraal geboren worden en dat naarmate kinderen ouder worden omgevingsfactoren invloed uit gaan oefenen op de vorming van de identiteit. Hij gebruikt hierbij de metafoer van geuren die aan je lichaam blijven hangen, ook al doe je zelf niets. Dit geldt volgens hem voor 'goede' geuren (parfumeriezaak) en 'slechte' geuren (coffeeshop). De jongeren specificeren die omgeving en noemen als belangrijkste factoren ouders, school, werk en de media.

Dan vraagt de trainer wie van de jongeren het verhaal herkent van identiteit en opgroeien tussen twee werelden. Iemand antwoordt dat hij zelf het geloof (islam) wil praktiseren maar dat hij het moeilijk vindt dat anderen dat niet doen. Als de trainer vraagt hoe belangrijk het geloof voor deze jongen is, antwoordt hij: "Alles, eigenlijk mijn leven. Het is een totale overgave."

Dan vraagt hij aan de jongeren wie van hen deze 'totale overgave' toepast. Iemand antwoordt dat dat in de Nederlandse omgeving niet mogelijk is, waarop een ander hem in de rede valt en beweert dat dit wel kan, als je het echt wilt. Opvallend is dat veel jongeren zichzelf een goede moslim vinden als ze 'ernaar handelen'. Omdat zoveel van de aanwezige jongeren deze terminologie gebruikt, gaat de trainer hier uitvoeriger op in. "Wat is dat precies, 'ernaar handelen?'" vraagt hij de jongeren. Het blijft lang stil. Dan zegt er iemand: "Bidden." Hij wordt aangevuld door iemand anders die vindt dat bidden alleen nog niet 'ernaar handelen' is. "Ook het naleven van wetten uit de Koran."

Na de middagpauze geeft de projectcoördinator een training. Hij schrijft op de flip-over dat het over discriminatie zal gaan. Hij opent met de vraag of de

jongeren zich Nederlander voelen of Marokkaan. Deze vraag over identiteit is het startsein voor een heftige, maar ongecoördineerde discussie die een uur lang gaat over identiteit en de verantwoordelijkheid van deze jongeren ten aanzien van Marokko. Discriminatie komt eigenlijk niet veel aan de orde. Opvallend is dat de jongeren wel vinden dat er vanuit de media gediscrimineerd wordt door bij negatief nieuws expliciet te vermelden dat het om Marokkanen gaat, maar dat er ook veel geluiden zijn van jongeren die vinden dat er onder Marokkaanse jongeren teveel een excuusfeer heerst. “Dat is hetzelfde als wanneer een moslim zegt dat hij in het paradijs wil komen zonder dat hij daar iets voor wil doen,” zegt een jongen. Jongeren geven aan dat er teveel Marokkaanse jongeren in Nederland zijn die zich een slachtofferrol aanmeten. Een jongen zegt: “Als je een beetje je best doet, kan je ook als Marokkaanse jongen in Nederland overal komen.”

Als de discussie vervolgens steeds meer de kant op gaat van de identiteitskwesitie en het gevoel Nederlander of Marokkaan te zijn, wordt de ruimte met 15 jongeren erin direct een kippenhok. Iedereen schreeuwt door elkaar heen en een debat op basis van argumenten is moeilijk nog te voeren. De discussie wordt vooral verhit als het gaat om de verantwoordelijkheid die deze generatie Marokkaanse Nederlanders zouden dragen ten aanzien van Marokko. Sommigen vinden dat ze hun rug niet mogen toekeren naar Marokko gezien de kennis die ze hebben opgebouwd in Nederland. Ze vinden dat ze verplicht zijn die kennis in Marokko te investeren om er voor te zorgen dat Marokko een welvarender land wordt. Anderen daarentegen wijzen erop dat het vrijwel onmogelijk is voor hen om nog te aarden in Marokko, omdat ze daar niet geaccepteerd zouden worden en omdat er nauwelijks werk is. Aan het eind van de ingeruimde tijd neemt de projectcoördinator het woord weer. Hij is blij dat de jongeren zo in de thematiek opgaan, maar geeft wel aan dat hij bij de training van morgen meer zelf aan het woord zal zijn en dat hij de discussie korter zal gaan houden.

Dat gebeurt de volgende dag dan ook. De projectcoördinator heeft op het raam twee kaarten geplakt, een van Israel en een van de Gaza-strook. De jongeren praten voor aanvang al uitgebreid en bevlogen over de Gaza-oorlog. Het is duidelijk dat ze zich verheugen op de discussie.

Hij begint met een feitelijk verhaal, aangevuld met eigen observaties uit de periode dat hij in Israel woonde. Hij vertelt vanuit historisch perspectief in het kort hoe het conflict tussen Israel en de Palestijnen is ontstaan en zich heeft ontwikkeld. Ook vertelt hij wat over de sociale en fysieke kenmerken van de Gaza-strook. De jongeren luisteren zonder uitzondering aandachtig. Het is duidelijk dat een groot deel van wat de projectcoördinator vertelt, nieuw is voor de meeste jongeren. Als hij op aandringen van enkele jongeren ook nog iets wil vertellen over de ontstaansgeschiedenis van het conflict voor 1948, zegt een jongen: “Dat wil ik liever niet.” Op de vraag waarom niet, is hij duidelijk. “Dat zijn te zware verliezen voor ons. Dat hoef ik niet te horen.” Het geeft aan

hoe zeer deze jongen zich identificeert met de Palestijnse kant van het conflict. Na enkele minuten hebben de anderen hem ervan overtuigd dat het goed is om ook de voorgeschiedenis van voor 1948 door te nemen. De projectcoördinator gaat daarop nog een kwartiertje door alvorens de discussie losbarst. De discussie spitst zich vooral toe op de vraag hoe er vrede in het Midden Oosten kan komen en op welke manier de Palestijnen ervoor kunnen zorgen dat Israel de VN-resoluties uit 1967 naleeft. De jongeren gaven na afloop aan het heerlijk te vinden om over dit thema te praten, ook omdat dat op scholen nauwelijks gebeurt. Ook gaven de meeste van hen aan de inleiding van de projectcoördinator te waarderen omdat ze het hun kennis heeft vergroot. Volgens de jongeren maakte dat de discussie ook boeiender.

Na de discussie over de Gaza-oorlog en de situatie in het Midden Oosten volgt er een laatste rondvraag waarin iedereen vertelt wat hij van dit weekend vond. Iedereen is buitengewoon positief. De jongeren, van wie de meeste elkaar daarvoor niet kenden, vormden een goede groep en er werd veel plezier gemaakt. Over de educatieve onderdelen is iedereen enthousiast. Zonder uitzondering geven de jongeren aan veel geleerd te hebben. Vooral de discussies over identiteit en over de Gaza-oorlog zeggen ze zeer te hebben gewaardeerd. Dat komt ook overeen met de toewijding waarmee ze aan deze onderdelen invulling hebben gegeven. Het gedeelte van de training van de eerste dag dat over radicalisering ging, werd door de jongeren minder enthousiast ontvangen. Veel jongeren geven aan dat dat een onderwerp is dat te ver van ze af staat en dat het daarom hun interesse niet heeft. Onder luid applaus worden de laatste officiële woorden van een van de begeleidende jongerenwerkers begroet. Duidelijk voelbaar is het enthousiasme en de tevredenheid onder de jongeren, die zichtbaar hebben genoten van het weekend. Er wordt zelfs gevraagd wanneer er weer een dergelijk weekend wordt georganiseerd.

Literatuur

- Buijs, F., F. Demant & A. Hamdy (2006), *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Gemeente Amsterdam (PAS, IHH en COT) (2007), *Amsterdam tegen radicalisering*, Amsterdam: Gemeente Amsterdam
- Slootman, M. & J. Tillie (2006) *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*. Amsterdam: IMES.
- Zannoni, M., L.P. van der Varst & L. Wesselink (2009), *Agenderen en experimenteren: de complexiteit van een lokale aanpak van radicalisering belicht. Een evaluatie van het actieplan "Het tegengaan van radicalisering" van het stadsdeel Slotervaart in de periode 2007- 2008* Den Haag: Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement (COT).